

ikke alle de danske helleristninger, er knyttet til grave og dødekulten. Fundomstændighederne bekræfter dette for henved en trediedel af billedfremstillingerernes vedkommende. Ganske vist har de samme symboler også været knyttet til den livsfremmende kult, men at der har været forskelle mellem de to kultformer synes at fremgå af, at enkelte motiver udelukkende forekommer i forbindelse med grave.

Den konklusion, P. V. Glob's bog munder ud i, er således i sin helhed langt mere nuanceret og acceptabel end den, man fandt i Gellings bog. Som fremhævet lader den nordiske bronzetiders billedverden sig ikke se under en samlet synsvinkel. Billederne repræsenterer stadier i en lang udviklingsproces og fremtræder tillige blot som fragmenter af en stor og kompliceret fælleseuropæisk billedverden, hvis enkelte led ofte synes løst sammenføjet. I vurderingen af disse sammenhænge har meget endnu karakter af rene hypoteser; bogens behageligt nøgterne tone understreger kun dette. Men de kommende års arkæologiske forskning vil forhåbentlig vide at arbejde videre inden for de problemområder, P. V. Glob her har afgrænset.

JØRGEN JENSEN

HANDS, A. R.: *Charities and Social Aid in Greece and Rome*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1968. 145 s. + noter og indices. 62 sh.

Ovenstående værk er en udgivelse i serien *Aspects of Greek and Roman Life*, som under redaktion af prof. H. H. Scullard søger at behandle emner indenfor Antikkens historie, der enten hidtil ikke er blevet behandlet, eller som savner en samlet behandling. Til dato er adskillige udmærkede værker af kendte forskere udkommet i serien, men det synes ikke at have været noget heldigt valg at lade den engelske klassiske filolog og lekturer ved Queen Mary College, London University, A. R. Hands debutere i dette selskab.

Jeg vil tro, at hovedårsagen til, at fremstillingen virker uklar og usammenhængende, er, at forf. tager sit udgangspunkt i det 19. århundredes England. I det indledende kapitel søger Hands at definere begrebet *charity* og gør sig klart, at det er et relativt begreb for dernæst at benytte Macnaghten's 3-deling (s. 14). Denne mente, at samfundet med sine sociale foranstaltninger først og fremmest burde sætte ind på 3 områder, nemlig fødevareforsyning, undervisning og lægehjælp. Disse områder gør forf. til sin disposition og overfører således en tankegang fra det 19. årh. til Oldtiden. Nu skal det ikke nægtes, at der på disse områder eksisterer behov, som vel kan siges at være alment menneskelige, og som sådanne også har eksisteret i Oldtiden, men det vil heller ikke kunne nægtes, at Hands dermed foretager en opdeling og indskrænkning, som var Oldtiden fremmed. Nærværende undersøgelse er således en gennemgang af områder, hvorpå stat og private i det 19. århundredes England mente, at man burde sætte ind for at afhjælpe social nød. Konsekvensen heraf bliver en række markante udeladelser. Det er i denne forbindelse betegnende, at det ikke lykkes forf. at finde entydige relevante græske og latinske termini for hverken *social aid*, *charity* eller senere for *pity*.

Hands fortsætter i kapitlerne I, II, III og IV med at søge at afdække oldtids-

menneskets motivation til at give. I polemik mod bl. a. Bolkestein nægter han at antage *pity* som eneste grund. Dette er antagelig korrekt, men det kunne i denne forbindelse være belysende kort at se på det kildemateriale, som forf. har samlet, og på hvorledes han har benyttet det.

Forf. indleder med at postulere, at en virkelig skillelinje mellem romersk og græsk tankegang ikke har eksisteret (s. 15). Dette postulat holder næppe og i al fald er det tvivlsomt, om man – som forf. gør – kan hente sine argumenter for samme forhold f. eks. både hos Platon og Seneca – og endog gå begge veje. Hands' generelle kommentarer til kildematerialet er få. Dog gør han opmærksom på, at hans hovedkilder er filosofiske værker og overklasselitteratur. Denne erkendelse synes dog ikke at tynde forf., som adskillige steder benytter passager fra f. eks. Cicero's og Platons mere eller mindre hypotetiske idealstater til at bevise sammenhænge i Rom og Athen. Ligeledes må det formodes, at der har eksisteret en forskel mellem de antike filosofers etiske krav til deres medmennesker og disse sidstesandel i praksis (f. eks. ss. 49, 74, 87, 125). Hands har i slutningen af sit værk samlet et ellers vanskeligt tilgængeligt materiale. Det drejer sig om 81 græske og latinske kildesteder (især indskrifter). Dette materiale, der er oversat til engelsk med relevante termini angivet på græsk eller latin i parentes – en udmærket ting – henviser han desværre kun sjældent til, og det synes ikke at indtage den plads i fremstillingen, som det kunne fortjene (f. eks. henvises overhovedet ikke til 18 af disse 81).

I kapitel III søger forf. at finde frem til den egentlige motivering til at give, og hans konklusion afspejles i kapitlets overskrift: *Giving for a return*. Hermed bevæger Hands sig ind på et emne, som har optaget forskningen stærkt i de sidste 30 år, og som, via Clientela-teorien, har ført til en omvurdering af væsentlige perioder i Oldtiden, her specielt for Roms vedkommende. Man venter spændt, men forgæves. Hands forsøger intetsteds konsekvent at sætte gaven og *return* (begrebet *officium* synes at være forf. ubekendt) ind i en politisk sammenhæng. *Return* er for forf. gæstevenskab, lån og ære (kap. IV), hvad det også var, men ikke folkets stemme i folkeforsamlingerne, hvad meget tyder på var det afgørende for giveren. Hands nærmer sig et enkelt sted en lignende tankegang, men afviser den ud fra den betragtning, at folkeforsamlingerne ikke mere fungerede. Da Hands dækker perioden fra o. Solon til ca. 250 ef. Kr. gælder dette dog kun for en meget begrænset del af det behandlede tidsafsnit. En udbygning af dette kapitel bestående i Hands' opfattelse af *social aid* sammenholdt med patronus/clients-forholdet ville utvivlsomt have givet værket en hårdt tiltrængt dynamik. Dels ville hele fremstillingen blive sat ind i en større sammenhæng, dels måtte clientela-systemets sociale aspekt nødvendigvis belyses. Hands ville da blive tvunget ud i en opgivelse af sit postulat om, at der ikke eksisterer nogen forskel mellem græsk og romersk tankegang på disse områder. En omtale af familiens funktion, der i det hele ganske overses, ville også med udbytte kunne føjes ind her.

Hands forsøger i kapitel V at afgrænse den gruppe mennesker, der modtog hjælp. Han postulerer, at den må være *the poor*, og her finder han på få linjer frem til den dækkende græske og latinske glose, *demos/populus* (s. 63). For det første udelukker han her slaverne, som kun nævnes en passant iøvrigt, og ikkeborgere. For det andet ligger der implicite i definitionen, at hjælpen på de om-

råder, han har sat sig for at skildre, altid var vertikal – eller sagt på en anden måde – de rige gav til de fattige. Hovedårsagen til denne fejltagelse ligger i hans udgangspunkt, Macnaghten's definition, nemlig at det er et udtryk for *social aid* at forsyne folket med korn(penge), undervisning og lægehjælp. Vort kilde-materiale hertil er spinkelt, men meget taler for at denne proces i lige høj grad var horisontal, de rige gav til de rige, og de fattige måtte hjælpe sig selv. Begge grupper indgår i begrebet *demos/populus*. Hvad angår de fattiges muligheder for at organisere sig for at skabe større social tryghed, er forf. tavs. Ganske vist nævner han flere steder begreber som *clubs, societies, assemblies* og *associations*, men det er ikke muligt at forstå disse vage betegnelser, uden at de tilsvarende latinske og græske gloser er anført. Dette udelades (f. eks. s. 50).

Efter endnu en gang at have diskuteret begrebet *pity* som motivering (kap. VI) forkastes denne begrundelse igen – og efter min mening med rette. De få eksempler herpå, der kan anføres, synes ikke at være repræsentative.

Derefter går Hands over til sin undersøgelses egentlige emne. I kapitel VII gives en fremstilling af fødevareforsyningen, herunder korn, olie og penge. I kapitel VIII fortsættes med undervisning, og kapitel IX omhandler sundhed og hygiejne. Hands er i disse kapitler helt traditionel. I kapitel IX nævnes et af de for mig at se få eksempler på *social aid* af moderne tilsnit i denne fremstilling. Invalider i Athen med en formue under 3 minae fik 2 obol om dagen, en foranstaltning som tilsyneladende blev indført af Solon. Der er her tale om en udvælgelse efter behov (s. 137).

Værket fattes en egentlig konklusion, men Hands' indstilling læses klart i de enkelte kapitler. Man kan ikke finde nogen form for *social aid* organiseret efter moderne princip og tankegang. De rige gav sjældent til de fattige, fordi de var fattige; det var fremmed for græsk/romersk tankegang. Man gav for at få noget igen.

PETER ØRSTED

A. W. LINTOTT: *Violence in Republican Rome*. Oxford University Press 1968. xii + 234 s. 45 sh.

Denne bogs formål er at analysere voldelige metoder inden for den romerske republiks politiske liv, et emne, der nødvendigvis behandles i snart sagt alle bøger vedrørende især den sene romerske republiks historie. Det er næsten blevet en almen anerkendt sandhed, at den romerske borgerkrigsperiode – fra Graccherne til Actium – bestod af perioder med gadekampe vekslende med perioder af regulær borgerkrig, hvor hærene afgjorde de politiske problemer. Just på grund af denne *communis opinio* er Lintotts penetrerende studie et nyt-tigt korrektiv.

Bogen falder i fire hovedafsnit. Det første skildrer baggrunden for volds-anvendelsen. Her peges på en række faktorer, der alle synes at vise, at volds-anvendelse ikke lå romeren så fjernt, som man skulle tro ud fra et moderne retssamfunds synspunkt. *Vim vi repellere licet* synes at være et gammelt retsprincip, der var dybt forankret i romernes bevidsthed, og fremdragelsen af dette kaster nyt lys over en række forhold i den senere romerske republik – f. eks. over